

УДК 343.2

Наталія Грищенко,*ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОТИПРАВНЕ ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

Визначено поняття протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Аналізується соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; досліджується система зв'язків та відносин під час придбання та використання об'єктів, які становлять підвищену небезпеку для майна підприємства, установи, організації, співвідношення позитивних та негативних наслідків криміналізації.

Ключові слова: соціальна зумовленість кримінальної відповідальності, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, рейдерство, злочини у сфері господарської діяльності.

Постановка проблеми. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 10 жовтня 2013 року внесено доповнення до Кримінального кодексу України (далі КК України), а саме КК України було доповнено трьома статтями 205-1, 206-1 і 206-2, які повинні забезпечувати ефективну кримінально-правову протидію протиправному поглинанню та захопленню підприємств.

Як засвідчує аналіз цих статей, кожна з них є своєрідним «винаходом» українського законодавця, однак у межах свого наукового дослідження ми будемо розглядати статтю 206-2, яка з 28 березня 2014 року передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Так, до 2013 року не передбачалося кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. Дане правопорушення кваліфікувалося за окремими статтями КК України.

Раніше питання протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації охоплювалося поняттям «рейдерство», яке не було визначене законодавством, але використовується в Україні та за її межами.

Такі «рейдерські» дії кваліфікувалися за ст. 223 «Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску», ст. 219 «Доведення до банкрутства», ст. 356 «Самоправство», ст. 206 «Протидія законній господарській діяльності», ст. 375 «Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку,

рішення, ухвали або постанови» тощо [1]. Хоча безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 206-2 КК України, є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері реалізації юридичними особами права володіння своїм майном, діяльність приватних, колективних та державних об'єднань, а також цілісність і недоторканність їхнього майна. На нашу думку, об'єктом злочину необхідно вважати приватну власність, оскільки протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, фактично передбачає кримінальну відповідальність за рейдерство [1].

Тільки з прийняттям даного закону норми ст. 206-2 КК України знайшли своє відображення, хоча у європейських державах наявні та діють уже давно.

До внесення доповнень до кримінального кодексу України питання протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації визначалося тільки узагальнюючим поняттям «рейдерство», але на законодавчому рівні визначене не було.

Аналіз публікацій. У працях вітчизняних учених Б. М. Андрушківа, Н. Б. Кирича, М. І. Мельника, З. С. Варналія, І. І. Мазура, О. Белікова, М. Лящунко висвітлюються основні передумови та причини поширення і розвитку рейдерства в Україні та вказуються основні шляхи протистояння рейдерським атакам як з боку підприємницьких структур, так і з боку держави.

Соціальна зумовленість закону про кримінальну відповідальність як предмет фундаментальних кримінально-правових досліджень постала в науці на початку 70-х років

XX століття. Тоді це питання вивчалось такими вченими, як Г. А. Злобіна, С. Г. Келіна, П. С. Дагель.

У період незалежності та становлення України як держави з демократичними засадами питання соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації частково вивчалися такими науковцями, як О. А. Бурбело, Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов, та іншими.

Але аналіз наукової та спеціальної літератури вказує на брак кримінологічних досліджень соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Мета статті – визначення терміна «рейдерство» як поняття, що охоплює всі його форми та види, аналіз соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації в Україні.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення поняття право власності, право власності господарських товариств, «рейдерство» звернемося до енциклопедичних джерел та думок науковців з приводу даної позиції.

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «рейдерство» тлумачить як фірму, яка прагне поглинути іншу фірму [2, с. 1210].

Словник юридичних термінів термін «рейдерство» тлумачить як недружнє поглинання, захоплення компанії, перерозподіл власності та корпоративних прав. Це спрямоване проти волі власника захоплення майна на користь іншої особи, встановлення над майном тотального контролю нового власника в юридичному і фізичному сенсі, найчастіше з використанням корумпованості конкретних структур влади й управління / або із застосуванням сили [3, с. 1210].

Останніми роками в Україні, на відміну від країн з розвинутою економікою, де об'єднання підприємств здійснюється цивілізовано і в межах національного законодавства, ці процеси здебільшого відбуваються з використанням протизаконних і неетичних методів, супроводжуються порушенням прав і законних інтересів акціонерів. І хоча в зарубіжних країнах об'єднання компаній часто розглядається як позитивний процес, має на меті зниження витрат на менеджмент і спрямоване на підвищення конкурентоспроможності, в Україні рейдерство – це подальший перепродаж активів підприємств, спрямований насамперед на власне збагачення рейдерів. Фактично від-

бувається корупційний перерозподіл власності, а не процес економічної оптимізації. Крім цього, рейдерство суттєво підриває економічну безпеку держави, негативно впливає на міжнародний імідж країни, що, звичайно, знижує її інвестиційну привабливість.

У сучасних умовах господарювання на вітчизняних підприємствах зростає вплив рейдерства як негативного економічного явища, що не тільки гальмує їх розвиток, але й впливає на рівень безпеки держави. В Україні визначено найбільші рейдерські групи: «Приват», «Фінанси та кредит», «Альфа-груп». Наслідками рейдерських атак було захоплення таких підприємств, як: ЗАТ «ДОПСОК»; Дніпропетровський будинок побуту; Дніпропетровський ринок «Озерка»; ЗАТ «Дніпропетровський олієекстракційний завод» (корпорація Bunge); Універмаг «Дитячий світ», ЗАТ «Агрофірма «Пролісок» (м. Львів); Готельний комплекс «Бригантина» (м. Херсон); Кременчуцький сталеливарний завод. [4]

Узагальнюючи велику кількість підходів до класифікації підстав криміналізації злочинів, що здійснювали О. О. Пашенко, В. К. Грищук, В. О. Навроцький, Д. О. Бабанова, на нашу думку, доцільно виділяти такі ключові підстави класифікації, які підтримувались більшістю науковців: суспільна небезпека, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів і неможливість боротьби за допомогою інших.

Доцільно проаналізувати кожен з цих підстав.

1. Суспільна небезпека як ознака злочину полягає в тому, що злочин заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктами кримінально-правової охорони. Основна соціальна якість злочину міститься в зміні чи знищенні суспільних відносин. Саме ці зміни будуть злочинними наслідками у вигляді фізичної, моральної чи майнової суспільно-небезпечної шкоди [5].

Аналізуючи диспозицію ст. 206-2 КК України, можна побачити, що шкода цього суспільно небезпечного злочину полягає у протиправному вилученні з володіння майна підприємств, установ, організацій.

При цьому безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини, пов'язані з реалізацією підприємствами, установами, організаціями прав на господарську діяльність, у тому числі прав на їхнє майно.

Ці суспільні відносини охороняються законодавством: зокрема, ст. 42 Конституції України закріплено право кожного на під-

приємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Також шкода завдається додатковому об'єкту злочину, а саме відносинам у сфері власності.

Згідно з нормами цивільного законодавства володіння є одним із елементів права власності та включає в себе можливість панування над річчю.

При цьому право власності, в тому числі право володіння, захищається нормами Цивільного кодексу України, зокрема ст. 386 даного кодексу передбачено, що держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності.

Крім того, право власності гарантується Конституцією України. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Також вказаною статтею передбачено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Враховуючи вищенаведене, негативним наслідком протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій є порушення конституційних прав та гарантій підприємницької діяльності та власності.

Також, аналізуючи кваліфіковані склади цього злочину, якими є протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, що вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечними для життя і здоров'я, або з пошкодженням майна, та особливо кваліфіковані – ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища або якщо вони заподіяли велику шкоду чи спричинили інші тяжкі наслідки, можна зробити висновок, що даний злочин не тільки є суспільно небезпечним у сфері господарських відносин та власності, а й може посягати на життя і здоров'я людини, які відповідно до Конституції України є найвищою соціальною цінністю.

З огляду на наведене, суспільна безпека такого роду діянь характеризується високим ступенем, тому беззаперечно наявність даної обставини зумовлює кримінальну відповідальність за злочин.

2. Встановлення кримінальної карантності діяння є допустимим тоді і лише тоді, коли є впевненість у тому, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевищать неминучі негативні наслідки криміналізації [6, с. 220].

З точки зору О. О. Пашенка, питання щодо негативних наслідків кримінально-

правової заборони варто вирішувати залежно від виду покарання, що закріплено у санкції аналізованої кримінально-правової норми, а значить, і може бути реально застосовано до особи, яка вчинила діяння, нею передбачене. Це пов'язано з тим, що зазначені негативні наслідки проявляються, передусім, у тих обмеженнях прав і свобод, які становлять зміст покарання, що призначається за вчинення діяння, передбаченого у досліджуваній кримінально-правовій нормі [7].

Санкція статті 206-2 Кримінального кодексу України залежно від того, простий, кваліфікований чи особливо кваліфікований склад злочину, передбачає як основне покарання виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі, а як додаткове – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та конфіскацію майна.

Викладене дозволяє стверджувати, що негативні наслідки заборони у даному складі злочину для суспільства полягають у неотриманні суспільством корисних результатів діяльності від особи у зв'язку з її засудженням, втратою можливості безпосереднього спілкування із засудженим, а для самого засудженого – у позбавленні можливості реалізації себе у певній діяльності, обмеженні можливості для загального розвитку, втраті коштів чи майна, які останній міг використати для задоволення власних інтересів, обмеженні права пересування, залученні до праці.

При тому позитивні наслідки існування кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 206-2 Кримінального кодексу України, полягають, перш за все, у захисті відповідних господарських відносин від можливого завдання їм шкоди, стримування та унеможливлення вчинення таких дій, забезпечення реалізації права на господарську діяльність, права власності на майно, поваги до них.

Як правильно вказує О. О. Пашенко, коли йдеться про встановлення кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я, основи національної безпеки, інші об'єкти, що знаходяться в ієрархії потреб людини на найвищому рівні, їхній захист має куди більш вагоме значення, ніж право особи, яка вчинила відповідне посягання, вільно вибирати своє місцезнаходження та рід занять [7].

Тому захист права на господарську діяльність, права власності, а в деяких випадках – права на життя і здоров'я є важливішим, ніж обмеження, які передбачені санкцією відповідної статті.

3. Питання можливості боротьби з протиправним заволодінням майном підприємств, установ, організацій за допомогою кримінально-правових заходів і неможливості

боротьби за допомогою інших, особливо до набрання чинності статтею 206-2 Кримінального кодексу України, стало предметом активного обговорення у наукових колах.

Перш за все, це пов'язано з тим, що часто заволодіння таким майном здійснюється, на перший погляд, законно, шляхом використання прогалин у цивільному, господарському законодавстві – так зване «біле рейдерство».

Однак є безліч випадків, коли таке заволодіння здійснюється з використанням явно кримінальних методів, тобто із застосуванням насильства, нанесення тілесних ушкоджень, шляхом підроблення документів тощо.

Серед науковців, державних діячів та юристів виникали дискусії з приводу того, чи необхідно до Кримінального кодексу України було вносити статтю, що передбачала кримінальну відповідальність за рейдерську діяльність, оскільки була думка, що для притягнення до кримінальної відповідальності за рейдерські захоплення залежно від вчинених діянь можна застосовувати інші статті Кримінального кодексу України.

Прихильники цієї позиції вважають, що боротися із силовими захопленнями підприємств можливо за чинним кримінальним законодавством і тому криміналізація рейдерства як окремого суспільно небезпечного діяння шляхом встановлення відповідальності за його вчинення у спеціальній кримінально-правовій нормі не вбачається доцільною, оскільки це призведе до надмірності криміналізації і потребуватиме доведення суб'єктивних ознак, тобто умислу на протиправне захоплення підприємств.

Основна проблема, на їхню думку, полягає в тому, що статті, які містяться в КК України, не працюють або працюють неефективно, у зв'язку з чим особи, дії яких мають усі ознаки складу злочину, до кримінальної відповідальності не притягуються.

Прихильники іншої позиції стверджують, що проблема протидії рейдерству в Україні залишається актуальною. Це зумовлено, поряд з іншими чинниками, тим, що в КК України відсутня норма, яка б чітко передбачала відповідальність за захоплення підприємств, а також тим, що на практиці майже неможливо провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами у цій сфері, чим успішно користуються рейдери для ухилення від кримінальної відповідальності [8].

На думку Р. А. Панасенка, зазначений напрям більш прийнятний та ефективний для боротьби з «українським рейдерством». Перш за все, він дозволить відокремити рейдерство від багатьох інших складів злочину,

що мають значно менший ступінь суспільної небезпечності. При цьому такий шлях призведе до появи в КК України лише одного нового складу злочину, тоді як унаслідок криміналізації рейдерських дій як кваліфікуючих ознак інших складів злочинів виникне багато нових кваліфікуючих складів злочинів [9].

Серед державних та громадських діячів також існувала думка, що доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями, на всіх етапах організації та здійснення рейдерського нападу є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності). Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підлягає відповідно до закону (ч. 1 ст. 30 КК України) організатор [10, с. 67].

Проаналізувавши вищевикладене, зазначимо, що законодавцем правильно прийнято рішення щодо криміналізації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, оскільки це дає можливість провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами в цій сфері, а визначення у диспозиції вказаної статті конкретних видів неправомірних рейдерських діянь дозволяє їх відрізнити з-поміж діянь, що передбачені складами суміжних злочинів, тим самим забезпечуючи невідворотність кримінальної відповідальності за злочин, що посягає на сферу господарювання.

Висновки.

У дослідженні нами було визначено таке:

1) суспільна безпека такого роду діянь характеризується високим ступенем, а шкода є значною, що є безумовною підставою для кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій;

2) співвідношення викладених вище позитивних і негативних наслідків криміналізації даного злочину свідчить про те, що позитивні соціальні результати застосування ст. 206-2 Кримінального кодексу України істотно перевищують неминучі негативні наслідки;

3) незважаючи на розбіжності в думках науковців щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, криміналізація статті 206-2 Кримінального кодексу України є доцільною, оскільки дає можливість виокремити кримінально-правові відносини у сфері протиправного заволодін-

ня майном підприємств, установ та визначає конкретний перелік «рейдерських» діянь, тим самим запобігає їх кваліфікації за іншими складами злочинів, що до сфери господарських відносин відношення не мають.

Список використаних джерел:

1. КК України URL: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. Словник юридичних термінів. URL: <http://www.assyria.com.ua/slovar-yuridicheskikh-terminov/>.
4. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, П.Д. Дудкін [та ін.]. – Тернопіль: Тернограф, 2008. 424 с.
5. Кримінальне право. Загальна частина : мультимедійний навчальний посібник. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mpn_krum_pravo_zag/Files/Leks/T4/T4_Pl.html.

Определено понятие противоправного завладения имуществом предприятия, учреждения, организации. Анализируется социальная обусловленность уголовной ответственности за противоправное завладение имуществом предприятия, учреждения, организации; исследуется система связей и отношений во время приобретения и использования объектов, представляющих повышенную опасность для имущества предприятия, учреждения, организации, соотношение положительных и отрицательных последствий криминализации.

Ключевые слова: социальная обусловленность уголовной ответственности, противоправное завладение имуществом предприятия, учреждения, организации, рейдерство, преступления в сфере хозяйственной деятельности.

The notion of unlawful seizure of property of enterprises, institutions and organizations is defined. The social conditionality, criminal liability for the unlawful seizure of property of an enterprise, institution, and organization is analyzed. The system of connections and relations during the acquisition and use of objects that constitute an increased danger for the property of enterprises, institutions, organizations, correlation of positive and negative consequences of criminalization is researched.

Key words: social conditionality of criminal responsibility, illegal possession of property of enterprise, institution, organization, raider, crimes in the sphere of economic activity.